

*Ключевые слова: человек, образование, культура, коммуникация, дискурс, воспитания.*

**Malysheva A. O. Discourse as an indicator of democratization in education.**

*Analyzes the need and the parameters of the democratization process of national education, the main focus of which is determined by pedagogical discourse.*

*Keywords: people, education, culture, communication, discourse, education.*

**Бублик К. М.**

## **ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ У ХРИСТІАНСТВІ**

*У статті досліджено передумови, що зумовили виникнення поняття особистості у християнській традиції. Проаналізовано причини неможливості осмислення особистості у дохристиянському світі.*

*Ключові слова: особистість, юдаїзм, Античність, Еллінізм.*

Особистість – поняття, до якого звертаються багато наук, серед яких – соціологія, філософія, психологія. Перше визначення особистості в історії філософської думки дала християнська традиція. Однак з’явилося воно не на порожньому місці, його появи передував довгий шлях розвитку людської думки, її релігійної та філософської складової. Але саме християнству, що увібрало в себе монотеїстичні погляди юдаїзму та філософську спадщину Античності, вдалося прийти до ідеї особистості. Актуальність теми полягає у визначенні передумов, які існували в дохристиянському світі Середземномор’я і сприяли розкриттю поняття особистості в християнстві.

До дослідження феномена особистості у своїх працях зверталися О. Лосєв, В. Лоський, О. Сорокін, В. Звиревич, Ф. Бистров, А. Тахо-Годі, Й. Зізіулас, А. Кураєв, Х. Янарас, С. Хоружний та інші.

До завдань статті можна зарахувати дослідження ідей, що сприяли формуванню поняття особистості, визначення факторів, що не дозволили дохристиянському світу прийти до розуміння особистості, розгляд понять, що служили для позначення людської особистості в античній філософській думці.

Поняття «особистість» виникло в християнській культурі в результаті богословсько-філософського обґрунтування догмату Трійці. Дохристиянська думка так і не дійшла до поняття особистості, однак

при цьому підготувала ґрунт для її розкриття у християнській філософії.

Передумови для особистості ми знаходимо в двох культурах Середземномор'я, під впливом яких безпосередньо формувалося християнське вчення, – юдейської та еллінської. Але, як справедливо зауважив богослов В. Лоський, «ми бачимо, що поза християнським вченням протистоять один одному: в юдеїв – монотеїзм, що утверджує Бога як Особистість, але не знає Його природи. Це – живий Бог, але не Життя Божественне. В античному світі (і донині в традиціях, далеких традиції семітської) – монотеїзм метафізичний, що передчуває природу Абсолюту, але не здатний підійти до неї інакше, як шляхом розчинення в Його особистості. З одного боку – містика занурення, де пізнання Бога виявляється неможливим, тому що сама Його особистість розчиняється в невимовному, з іншого – особисте смирення перед особистісним Богом, але без бачення Божественної природи, пізнання якої заборонене Божественною Особою, ніби Самою у Собі схованою. З одного боку – природа, що поглинає Особу, з іншого – Божественна Особа, що приховує природу. Так, поза християнським вченням протистоять пізнання неможливе (оскільки воно заперечує і пізнаване, і того, хто пізнає) і пізнання заборонене (оскільки немає загальної міри, немає нічого посередницького між Творцем і творінням). Християнство звільняє людину від цих двох обмежень, відкриваючи одночасно у всій повноті особистісного Бога і Його природу [1, 455-456].

Юдаїзм як монотеїстична релігія вбачає у Богові особистісне начало. Тора розкриває перед нами творіння світу як вільний божественний акт. Таким чином, ніякої онтологічної залежності між Богом Біблії і матеріальним світом немає, що відразу ж виключає пантеїстичну концепцію. Вже перші сторінки книги Буття дають уявлення про Бога як про істоту, наділену свободою, свідомістю, здатністю мислити, творчо діяти і комунікувати, – одним словом, всіма ознаками, які в християнській традиції були осмислені як атрибути особистості. У тій же книзі Буття є пряма вказівка на особистісне начало в людині, яка в християнській традиції розуміється як рада Бога-Трійці: «Створімо людину за образом Нашим, за подобою» (Бут. 1, 26).

Наступним найбільш характерним моментом Тори, що вказує на особистісне начало в Богові, є епізод бесіди Мойсея з Богом, що з'явився на горі Хорив у вигляді куща палаючого (Вих. 3:14). Коли єврейський пророк хотів дізнатися ім'я Бога, то у відповідь почув слова: «Я є Той, Хто Я є», відомі як тетраграма YHWH. На думку

біблеїста О. Сорокіна, для архаїчної свідомості ім'я вважалось символом особистості, тобто між ім'ям і його носієм існував нерозривний зв'язок, як між істотними частинами єдиного цілого. Вважалось, що знання імені давало владу над іменованою річчю або особистістю.

«Істинне» ім'я особистості, як і ім'я будь-якого предмета, для магічно мислячої людини – не просто позначення. Ім'я – сутність особистості, витягнута з її реальності, так що особистість одночасно присутня і в реальності, і в імені сутності. У ньому особистість перебуває таким чином, що кожен, знаючий істинне ім'я і здатний вимовити його належним чином, може володіти особистістю, осилити її. Сама особистість недоступна, вона чинить опір, але в імені вона стає доступною, той, хто вимовить її, отримає владу над нею [2, 45-46].

Біблійний епізод бесіди Мойсея біля палаючого куща знову вказує на Бога як на Особистість, здатну, з одного боку, вступити в спілкування, з іншого – перебувати в трансцендентності. Як вказує біблеїст архієпископ Феофан (Бистров), «в тетраграмі відзначені дві великі істини, що відрізняють старозавітну релігію одкровення від усіх інших релігій стародавності. З формального боку буття Боже є найдосконалішим у тому відношенні, що це є Буття абсолютно особисте, в собі самому має і основу, і мету буття. Вираження цієї істини в тетраграмі засвідчено хоривським поясненням тетраграми. Багато міркували й розмірковують про значення цього місця; але справжній зміст його становить, як нам здається, самоствердження Богом Себе як абсолютної особистості. «Я є, Який є», тобто Я маю буття незалежно ні від чого, Сам у Собі, і в ньому самовизначаюсь так само незалежно ні від чого, виключно Сам Собою. У цьому загальному визначенні Бога як Суцього як необхідність містяться *implicite* – всі ті властивості божественного буття, які зазвичай різними екзегетами висуваються по черзі і розрізнено: самопричинність, незмінність, свобода, самототожність та інші. Кожне з таких окремих визначень божественної особистості, звичайно, справедливе, оскільки в основі тут покладаються дійсно елементи особистого буття; але повної істини жодне з них окремо від решти не виражає. Цю істину дає нам тільки, уявлення про цілісну особистість божественну» [3, 62-63].

Однак підкреслимо, що до філософського осмислення поняття особистості – ні божественної, ні людської – юдаїзм так і не дійшов. У рамках юдаїзму не сформувалося власної культури філософської думки. Євреї, згідно з Біблією, тривалий час були кочівниками, знаходилися в полоні у інших народів. Крім того, вся юдейська релігія закону будувалась на заповітних стосунках між Богом і народом

Ізраїлю, і євреї не мислив себе як окрему особистість, а ототожнював своє буття з народом, що можна пояснити як відгомін родової сутності і свідомості.

Якщо звернутись до грецької культури, яка створила великі зразки філософської думки, то розробленої ідеї особистісного буття там також не виявимо. Перш за все ні антична, ні давньоримська думка не знала ідеї свободи – одної з ознак особистісного начала в християнстві. За словами історика філософії В.Звиревича, протягом всієї Античності Долі відводили провідну роль у житті людей. Влада року присутня і в римському епосі. Про вселенську і безмежну владу Долі свідчить те, що вона панує не тільки над людьми, але і над богами, перевершує останніх владою, стоїть вище за них [4, 26-27].

Крім того, доля постає перед людиною як певна даність, відкривається їй тільки *post factum*. Це цілком узгоджується з вченням міфології про Долю як демонічну, стихійну, ірраціональну силу, що налітає раптом, невідомо звідки, як буря, без всякої видимої причини і підстави. У цьому зв'язку відзначимо піфагорійське тлумачення долі як «якогось подуву від божества».

Становище людини, раба долі, міфологія закріплює психологією смирення і песимізму. Людині вона залишає тільки одне: покірливо і терпляче зносити свою долю. Міфологічна свідомість ніяк не може відмовитися від підпорядкування людини року і визнати його як незалежну особистість, що самостійно діє. Неможливість протидіяти Долі міфологія підкріплює тим, що позбавляє людину будь-якої активності, можливості чинити опір і вийти за межі вказаного Долею [4, 28-29]. Відповідно до досліджень радянського філософа і філолога О. Лосєва, «справжнім автором п'єси, яку розігрує весь Космос, є Доля» [5, 640]. Відзначимо, що велике значення в античний час відігравав полісний устрій. Античний грек не мислив себе поза полісом; у полісі, у його житті він знаходив опору для власного існування. Структура полісу служила моделлю Космосу, його гармонійною устрою.

Однак, як зазначає О. Лосєв, окремий крихітний рабовласницький поліс скоро перестав виправдовувати своє існування і почав розвалюватися через пошуки життєвих ресурсів вже за межами окремого поліса. У IV ст. виникла необхідність об'єднання всіх полісів в єдину державу вже світових розмірів, звідки з'явилася і неминучість таких колосальних явищ, як завоювання Олександра Македонського. При цьому стало зрозуміло, що старий і наївний полісний механізм вже не годився для організації і підтримки завойованих країн [6, 34].

Зі зникненням полісного устрою і переходу до такого глобального утворення, як імперія, грецька свідомість відчула розгубленість, власну безпомічність, що відбилося на філософських поглядах цього періоду, виражених у діяльності трьох шкіл: стоїцизму, епікурейства і скептицизму. Якщо раніше грецька свідомість була спрямована на вивчення зовнішнього світу і споглядання гармонії Космосу, то починаючи з епохи держав-імперій вона звертається до внутрішнього світу людини, відмовляючись при цьому від активного пізнання зовнішнього світу, набуває песимістичних рис, а провідну роль починають відігравати етичні проблеми. При цьому поняття необхідності, фатуму, року збереглося, але у тій же атомістиці епікурейців, на відміну від демокритової, атоми набувають певну автономність і можуть відхилятися від заданої траєкторії руху, що свідчить про розуміння можливості свободи у рамках необхідності. Отже, глобалізаційні процеси на державному рівні призвели до суб'єктивізації грецького свідомості, що виразилось і у філософських інтересах греків.

Однак у самій античній думці ми не знайдемо поняття особистості. За твердженням О. Лосева, грецькій думці ідея особистості була чужою. Аналізуючи античний філософські та театральні терміни, О. Лосєв приходиться до висновку, що в грецькому і латинському дохристиянському світі не було поняття для позначення особистості. Так, для характеристики свого об'єктивного буття грек вживав термін «усія», що означає факт буття і «сєнс, сутність, значення», але не особистість. Розглянемо інший термін – «суб'єктум». Він означає те, що підкинуто, підкладено під конкретну якість і властивість, якою володіє якась річ, тобто не тільки сукупність певних властивостей, але вона ж є і носієм цих властивостей. За словами О. Лосєва, «суб'єктум» – це взагалі об'єкт сам по собі, а «об'єктум» – це об'єкт, даний нашим почуттям. І латинське слово «індивідуум» не можна ототожнити з особистістю, оскільки воно означає просто «неподільне», «нероздільне». Грецький термін «просопон» також не означає особу, а є виразом обличчя, зовнішності, зовнішнім виглядом, а також маскою. У пізнішій літературі вже говорять не про маску, а про актора, який грає цю роль, його називають «просопон», тобто дійова особа. У I ст. до н. е. термін «просопон» зустрічається для позначення взагалі літературного героя. У грецькій мові на «особистість» претендує ще термін «гіпостасіс». «Гіпостасіс» (російське «іпостась»), або «субстанція» (латин.) – термін, що означає «підкладку» або «підшову», «те, що знаходиться під чим-небудь». Лише у пізнішій літературі є схильність розуміти цей термін як «характер особи» [7, 401-403].

Ідея особистості як духовної субстанції не могла виникнути в Античності, адже ще людина міфології хотіла отримати в якості безсмертя не вічне життя духу, а вічне життя тіла. Це і призводить міфологічну антропологію до того, що сама людина отожднюється з тілом, а не з душею. Так, радянський філолог А. А. Тахо-Годи відзначає, що поняття особистості закріплене в грецькій мові терміном *soma*, тобто тіло [8].

Отже, античний світ не знав ідеї особистості ні на стихійному, ні на теоретико-філософському рівні. Однак процес елінізації народів Середземномор'я, розпочатий Олександром Великим, приніс свої плоди. Так, в Єгипті в місті Александрія розвиваються ідеї свого роду синтезу релігії та філософії. Значну роль у цьому відіграла єврейська громада. Щоб відкрити решті світу релігію Ізраїлю, сімдесят єврейських мудреців близько III-II ст. до н. е. зробили переклад Тори грецькою мовою, який отримав назву «Септуагінта».

Розглядаючи вищезазначену тетраграму, О. Сорокін стверджує, що переклад LXX (Септуагінта) долучає Ім'я, яке в єврейському тексті містить гранично конкретне і життєво важливе – обітницю Присутності тут і зараз, до світу грецької мудрості і перетворює його на філософське поняття «Суший», що означає вічне, самодостатнє, незмінне, абсолютне буття Боже [2, 50].

Таким чином, у перекладі LXX має місце взаємодія грецької та єврейської думки. З одного боку, грецькі слова сприйняли нове значення під впливом тих єврейських слів, перекладом яких вони були. З іншого боку, тексти Старого Завіту були долучені до грецьких ідей, які не були рідними для Старого Завіту [9].

Крім того, варто згадати видатного представника єврейської діаспори Александрії філософа Філона (бл. 25 р. до н. е. – бл. 50 р. н. е.). Саме він зробив спробу об'єднати грецьку філософію і Біблію, стверджуючи, правда, що грецькі філософи нібито знали релігію Мойсея і запозичили свої ідеї у цього біблійного пророка. Філон вже з позицій античної філософії намагається трактувати Біблію, але при цьому не змінює її фундаментальних ідей. Так, першою і основною властивістю Бога, за Філоном, є його Особистість. Саме персональний характер Бога відрізняє теологію Філона від елліністичних теологій. Філон намагається об'єднати персоналістичну мову більшої частини Біблії з більш імперсональною і абстрактною термінологією платоніків і піфагорійців [10]. Філон зберігає поняття про Бога як Творця матеріального світу з «неіснуючого» у вільному акті, а не обумовленому якоюсь необхідністю.

Таким чином, ми можемо констатувати, що в дохристиянському світі не існувало визначення особистості. З одного боку, юдаїзм як суворо монотеїстична релігія розумів Бога як особистість вільну, розумну, самосвідому, творчу, здатну вступати у спілкування. Однак розуміння особистості, в тому числі людської, юдаїзм так і не виробив. В юдаїзмі людина мислила себе не як окрема особистість, а як частина народу, заповіт з яким уклав Бог. З іншого боку, античний світ, що пройшов довгий шлях становлення людської свідомості і створив культуру високої філософської думки, так і не зумів дійти до поняття особистості. Ідея долі, фатуму, якому підпорядковано все в Космосі, червоною ниткою проходить крізь всю Античність. Але саме проти ідеї сліпої необхідності і виступило християнство, наділивши особистість такою ознакою, як свобода. Жодне визначення, яким грецька думка характеризувала людину, не передбачало особистісного начала. Завдяки «Септуагінті» (так званому перекладу LXX) і вченню Філона Александрійського відбулося зближення юдейської та еллінської культур. Але саме християнству, яке увібрало в себе ідею особистісного Бога юдаїзму і грецьку філософську культуру, вдалося виробити філософське розуміння особистості.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. *Лосский В.Н.* Боговидение. – М.: АСТ, 2006. – 759 с.
2. *Сорокин А.* Введение в Священное Писание Ветхого Завета: курс лекций. – 2-е изд. исп. – К.: Пролог, 2003. – 316 с.
3. *Архиепископ Феофан (Быстров).* Тетраграмма, или Божественное ветхозаветное имя YHWH. – К.: Пролог, 2004. – 360 с.
4. *Звиревич В.Т.* Античная антропология: от героя-полубога до «человечного человека». – Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2011. – 244 с.
5. *Лосев А.Ф.* История античной эстетики. Итоги тысячелетнего развития: в 2 кн. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2000. – Кн. 2. – 688 с.
6. *Лосев А.Ф.* История античной философии в конспективном изложении. – 2-е изд., исп. – М.: ЧеРо, 1998. – 192 с.
7. *Лосев А.Ф.* История античной эстетики. Итоги тысячелетнего развития: в 2 кн. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2000. – Кн. 1. – 832 с.
8. *Тахо-Годи А.А.* О древнегреческом понимании личности на материале термина soma // Вопросы классической филологии. – 1971. – № III-IV – С. 273
9. *Barrett C.K.* The New Testament Background: Selected Documents. – London: SPCK, 1956 – P. 209.

10. *Chadwick H. Philo and the Beginnings of Christian Thought.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1970 – P. 141.

**Бублик К. М. Предпосылки возникновения понятия личности в христианстве.**

*В статье исследованы предпосылки, которые обусловили возникновение понятия личности в христианской традиции. Проанализированы причины невозможности осмысления понятия личности в дохристианском мире.*

*Ключевые слова: личность, иудаизм, Античность, Эллинизм.*

**Bublyk K. M. Prerequisites of the notion of person in Christianity.**

*In article preconditions which caused emergence of concept of the personality in Christian tradition are investigated. It is proved impossibility of judgment of concept of the personality in the pre-Christian world.*

*Keywords: personality, Judaism, Antiquity, Hellenism.*

**Кімов М. Г.**

## **ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЕТНОНІМУ «РОС»<sup>1</sup>**

*У статті доводиться думка про нетотожність термінів «рос» та «рус». Зазначені терміни мають різне культурне походження та підкреслюють специфіку народів, які вони позначали. Аналіз термінів є суттєвим для визначення специфіки української ментальності.*

*Ключові слова: рос, рус, біблійний народ РОШ, грецькі літописи, російська історіографія, українська ментальність.*

Однією з актуальних проблем, без усвідомлення якої важко збагнути шляхи формування української державності та національної самоідентичності, є аналіз етноніму «рос», який в літературі тлумачиться неоднозначно. Зустрічаються навіть грубі помилки. Так, Р.В. Іванченко пише: деякі «...історики переконують, що етнонім

---

<sup>1</sup> Стаття рекомендована до друку доктором історичних наук, професором, завідувачем кафедри політології, соціології і права Національного університету харчових технологій О. Є. Пилипенком та доктором філологічних наук, професором кафедри українознавства Національного університету харчових технологій Н. В. Науменко, а також надрукована з повним збереженням стилю, орфографії та пунктуації автора.